

GUZ (128) *sb m*

guz (128), [gąz].

sg *N* guz (10). ♦ *G* guzu (7), guza (1) *SarnStat.* ♦ *A* guz (20). ♦ *I* guz(e)m (1). ♦ *V* guzie (1). ♦ *pl* *N* guzy (31). ♦ *G* guzów (18); -ów (4), -(o)w (14). ♦ *D* guzóm (2). ♦ *A* guzy (30). ♦ *N a.* *A* guzy (1). ♦ *I* guzy (2) *RejJóz, BielKron*, [guzmi]. ♦ *L* guzi(e)ch (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. Wypukłe stwardnienie na ciele będące objawem różnych procesów chorobowych lub wynikłe z zewnętrznego obrażenia; tumor *BartBydg, Cn*; struma *BartBydg*; *antiades, glandula, nodus plagarum, offa, steatoma, tuber Cn* (122) : Struma, vitium gutturis, tumor vel morbus sub gutture [...] aut tumor in pectore, strues humorum aut gibbositas, gusz, ex ictu aut percussione excrescens *BartBydg* 151b; łtego będziez miał lekarstwo ktore opuchliny y thwardości iako są guzy: łpada. *FalZioł* I 61a, 2d, *3a, *4e, I 94c, 105b (9); Ale za proste zekrwawienie/ ktore żadney włomności nie niesie/ za sine rany/ za guz/ gdy mieysce od vderzenia łpuchnie [...] Tu łtronie obrązoney płaci łzelągów trzydziełci *GroicPorz* k3v; Bo acz co łie nie godzi to tam [do klasztoru] czółem pcháia/ Co albo garb ná łzyi/ albo guzy máia. *RejWiz* 39, 30v; Też ná Dnę y ná golenne guzy/ bárzo dobre lékárwto [!] *SienLek* 123v; Guz ná ciele rozgania. *SienLek* 129 *marg*; Ale gdy chcez aby łye guz zebrał y wyciekł/ bedłki ktore ná bżowym drzewie rosta/ ze łmietaną rozwierć/ á ná guz przyłóž. *SienLek* 129; gdy guzy krwiá nábiežą/ thákiež ie żelázem łpal *SienLek* 182v, 15v, 129 [6 r.], 129v [2 r.], 182v [3 r.], 184 [2 r.] (22); Bo iáko choremu od zdrowych pothraw brzuch łie nádmie/ albo łie to w guzy obroci *RejZwierc* 98, 231v; bo guzy zmiękczywłzy/ łátwie zrópić może *Oczko* 17v; ówém łie podziwuy/ co wóle wgárdlech/ iáko gáydy nołżą/ że tę wodę pijąc/ guzów ták łzpetnych/ kłtałt człowieczy pfuiących/ częłto pozbywáia *Oczko* 23, 15v [2 r.], 25v; *SkarŻyw* [236]; *WerGośc* 228; *WujNT* 599 *marg*: [Tuber tumor rotundus in quocunkue corpore. Gąz. peil *Cervus* F8].

W połączeniach szeregowych (11): *FalZioł* I 19b; Stąd rosta párchy/ wrzody guzy rozmaite *RejWiz* 118; Y o guziech/ o łifzáioch/ y o białych bliznach. *BibRadz Lev* 14/56, *Lev* 13/2; Bo chocia y iuž nie fráncuzy/ nie guzy/ nie wrzody/ nie pleury/ nie koliki/ tedy przedłię thępość/ gnułność/ nikczemność/ á włzytkim omierzenie/ to nas pewnie nie minie *RejZwierc* 14; rzecz łtułta/ á kroftóm/ łwiérzbóm/ párchóm/ guzóm/ y inłżém zwiérzchownym rzeczám bárzo pożyteczná: rópa támci ludzie zowiá *Oczko* 17v, 17, 18v, 23, 28v, [40].

W charakterystycznych połączeniach: guz miękczeje, nabiegnie (2), rozejdzie się, spieczę się, wyciekł (2), zebrał się (2); guz niszczyć, otworzyć (3), (po)mazać (2), przepalić, rozpądząć (3), (z)miękczyć (odmiękczać) (4); na guz przyłóżyć (7); guz golenny, koński, skamieniały, szpetny, twardy; guz na ciele (2), na krczycy, na łysinie, na szyi; twardość guzów (2).

Fraza: »na łbie, na głowie (rosta) guzy« (4 : 1): Nie będąc iuž ná głowie rołły ony guzy/ Albo tákiež ná czele iák perły fráncuzy. *RejWiz* 58, 15; Bo pátrż pochwili álić mu łeia łyropy w gárdłto/ [...] álić ná łbie rogi guzy iáko v kozłá *RejZwierc* 61 v [idem *WerGośc* 235], 236; *WerGośc* 235.

[Zestawienia: »martwy guz«: O woloł ná gárdle/ y indzie ktore martwymi guzmi albo kołtkámi zowá. *SienHerb* 519a (*Linde*).

»świni guz«: Kwiećie Zanowcowé gdy kto będzie pić z miodem różanym/ rozbiia y oddala fzkrofuły/ to iest bolączki pod gárdłem/ zową świni guzy/ bo świni tym wrzodem częŝto niemogą. *UrządowHerb* 155 (*Linde*).]

Szeregi: »guz albo (a) bolączka« [*szyk 1 : 1*] (2): o czym náukę małz/ thám gđziem o bolączkach á guźiech piłal *SienLek* 186, 184.

»guzy a franca« (1): Bo iednego guzy á bliŝka fránczá fráfuie/ drugiego teŝ długi á cyrography *RejZwierc* 165.

»guzy albo francuzy« (2): *RejWiz* 58; Ale iefzcze będzie żałofnieyfza [*śmierć*]/ gdy z guzow álbo s fráncuzow/ álbo z dziwnych wrzodow nań nieobácznie przypádnie. *RejZwierc* 167. [*Ponadto w połączeniu szeregowym 1 r.*].

»guzy a (albo) gruzły« (2): Guzy álbo gruzły niŝczyć *SienLek* S2v, 128v.

»guz albo opuchlina« (2): Gdy iákiŝkolwiek guz álbo opuchlinę otworzyć nagle chcefz: nátlucz złotych chrząfzczow/ z ládłem ftárym *SienLek* 183v, 183v.

»twardość i (albo) guzy« [*szyk 2 : 1*] (3): *FalZioł* I 39a, 143a; A iefliby to błoto [...] guzów/ álbo twardości tákich nie miękczyło/ máŝciámi iem pómagaymy *Oczko* 17.

»guzy albo wole« (1): które to guzy álbo wóle/ iáko fá do vléczenia trudné/ wŝyfcy wiedzą *Oczko* 23.

»guzy albo wrzody« (1): Abowiem złemu dobrodzieyftwo vczynić/ iákoby [...] záchorzálemu żołądkowi zdrowe á chędogie iedło podác/ ktore potym y brzuch nádmie álbo fie w iákie guzy álbo wrzody obroci. *RejZwierc* 98. [*Ponadto w połączeniach szeregowych 4 r., przy innym szeregu 1 r.*]

»guzy albo zołzy« (1): ma odeŝpodŝ koniowi mácąc miedzy żuchwámi áŝ ku gárdłu/ á iefli mu guzy álbo zołzy thám wymácałz/ nierádzęć go kupić *SienLek* 186.

W przen (2) : tedy tego poboŝnie/ pomiernie á poćciwie nigdy nie vżywie/ iedno fie nádmie iáko choremu brzuch w oney ízárey pyŝe ŝwoiey/ á guzow ná nim nároŝcie onych rozmaítých wŝzetecznych wymyŝłow iego. *RejZwierc* 98.

Szereg: »ani pryszcze, ani guzy« (1): Ale iż ná miłey duŝzycy áni pryŝczow áni guzow nie znác/ więc teŝ nie dbamy ábychmy iá leczyli. *RejZwierc* 133.

Przen: *Wszelka szkoda odniesiona na cieie; bicie; bójka; niebezpieczeństwo, sytuacja groŝąca obrażeniem cielesnym; verber Modrz, Cn; plaga Modrz; lis JanStat; malum Cn* (45) : Bo wiefz ŝwownego pysku Bywaią więc guzy w ŝysku. *RejJóz* C6, C7; A czáfem teŝ odnieŝie częŝto ná łbie guzy *RejWiz* 74v, 97v, 163v, 166; Bo iáko kto zdrow ma być/ vŝtáwicznie leiác/ Albo potym bez guzu/ pijáno ízáleiác. *RejZwierc* 132v; A gdy ie chłopci ofkoczyli w iednym domu do tłukli im kijem w okniech. Wroćili fie z guzy do domow *BielKron* 420v; *Prot* A3v, D2; Znác będzie obiaŝwienie twoie od ktorego ie bogá miewałz po guziech twoich *RejAp* 11; chyba vciekác á przed guzem vŝkákowác *RejZwierc* 164; Ná warchole guz y włofy nie ŝpełná *RejZwierc* 227v, 28v, 134, 221v, [233]; Tá walká czyŝcie moŝe być bez guzow. *KochSz* A2; ále ich zelŝywoŝci íŝpetne á guzy íŝkáráde kijowe od chłopŝtwa potkáły *WerGoŝc* 221; Nietrzebáby po guzy ieŝdźić ná Podole. *WyprPl* B3; *KlonFlis* F4v.

W połączeniach szeregowych (10): Acz niemało wfedy fkuŝę. Nedze/ guzow/ ran y byady *RejKup* d8v; Zołnierz wiefz iákich záwŝdy vżywa przykoŝci/ Waŝy fie gárdlá/ guzow/ y dziwnych trudnoŝci

RejWiz 21, 89v, 90; *Pátrz iákie roftą s fwey woley przygody/ Guzy/ zła fławá/ y rozliczne ízkody. RejZwierc* [213]v, 23, 165, 228; A gdzież więcey fwarow/ guzow/ ran/ ochromienia/ zábijánia/ przytrefia się iáko w kárczmách? *ModrzBaz* 36v, 52.

W charakterystycznych połączeniach: guzow nadziewać się, ujść, ważyć się; guzy wygrać, zadawać; na guzy udać się; w guzy przyprowować; przed guzem uskakować; guzy na grzbiecie, na łbie, na szyi.

Zwroty: »guzu dojechać« (2): RejWiz 130; Serce ftráfzliwe á czegoż dowiedzye/ Y fławę tráci y guzu doiedzye. RejZwierc [213].

»guzu dostać« (1): *Poydę przedfye yákoby nyebaczác/ ábych guzu nyedoftał KromRozm I A3.*

»guzu dowieść« (2): *Gdyż więc káżdá fwawola wnet guzu dowiedzye. RejWiz 144; RejZwierc 220v.*

»na guz(y) gonić« = *mendicare sibi malum Cn* (3): *GliczKsiąż L8v; że fie z niłkim nie wádzą/ áni ná guz złościámi fwoimi/ y fwowoleńftwy gonią CzechRozm 112v; RybGęśli B2v.*

»na guz jechać« [*szyk zmienny*] (2); *Iede ná gus yak nagody RejKup t7v; RejWiz 136v.*

»guza szukać« (1): *tákte wyiác trzebá y té/ którzyby [...] fámi w kárczmie guzá ízukáli [qui... lites quaerent JanStat 237]/ y byliby przeświádczeni/ że fámi zwádę zaczęli SarnStat 215.*

»zálawiać na guzy« (1): *Iákoby kołnierz winien/ álbo plóderuzy/ Gdy kto źle fye fprawuiác/ zálawia ná guzy. PudłFr 53.*

Szeregi: »guzy albo francuzy« (1): A ták tákie dobrodzieyftwá wzaiemne bywáią/ y wzaiemne też guzy álbo fráncuzy s tego dobrodzieyftwá roftą. RejZwierc 101v.

»zwada i guzy« (1): *Bo opilftwo bez zwády y guzow rzadko bywa. PowodPr 72.*

2. Naturalna wypukłość; tumor Mącz; tuber Cn (5) : *Ale będzieli [nos] miał wefrzodku guz podniefiony, vknzuie [!] człowieka wípaniłego GlabGad N7v; Tubera bina in dorso habent cameli, Wielbłądowie ná grzbiecie máyá dwá guzy. Mącz 467c; które lałki máią być chędogo vftrugáné/ áby po nich nie były guzy. Strum B2v.*

Przysłowie: A iáko ftára przypowieść/ iż pilnemu fłudze ząwždy rofcie guz ná brzuchu/ á leniwemu ná grzbiecie. RejZwierc 26, 222.

3. Człowiek bardzo małego wzrostu, karzeł; nanus, pumil(i)o, pumilus, salicippiurn, salaputium Cn (1) : *TERaz fłyfzę Zorawie iuż lećieć precz máią/ Rádziłbych vsiác guzie/ że cię nie poznáią. PudłFr 37.*

Synonimy: 1. gruczoł, gruwastka, gruzła, sadzel, wrzod; 2. garb; 3. karzeł, pieńiek, piędzimęzyk.

KW